

הצעה לפתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה

22262 30%

מועד חורף תשפ"ו 2026

הפתרון נכתב על ידי רועי אדחוח (רכז),
ואיילת כהן.

מצוות מורי רשת החינוך אנקורי

שאלה 1 – מקור: הממלכה החשמונאית

סעיף א'

על פי מה שנלמד זו הייתה מדיניות של השליטים החשמונאים בתחומים הבאים:

- בתחום הטריטוריאלי - כל השליטים החשמונאים דאגו להרחיב את גבולות הארץ ומימשו אינטרסים פוליטיים וכלכליים, כמו בכל שאר העולם ההלניסטי בדרך של כיבושים וסיפוחים.
- בתחום הדמוגרפי - בתקופת החשמונאים הלחץ הדמוגרפי ביהודה נוצר כתוצאה מגבולותיה הצרים שלא יכלו להכיל את תושביה. עודפי האוכלוסייה של יהודה היגרו במספרים גדולים לארצות זרות, ובראש ובראשונה למצרים. כך גם הייתה ההגירה למחוזות בא"י הסמוכים ליהודה והרחוקים ממנה, שבחלקם התמלאו יהודים ובחלקם ישבו בהם יהודים. אין להטיל ספק בעובדה שחל תהליך של ריבוי האוכלוסייה היהודית בא"י בכלל וביהודה בפרט. האוכלוסייה בארץ גדלה במידה ניכרת, נוצר לחץ דמוגרפי וצפיפות אוכלוסין שדרשו פתרון מידי. לכן השליטים החשמונאים נהגו במדינות של גירוש נוכרים מהשטחים שנכבשו (ובמקומם להושיב יהודים) או גירוש (לעיתים נעשה בכפייה).

כיצד מדיניות זו באה לידי ביטוי במפות:

בתחום הטריטוריאלי – ניתן לראות במפה 1 כי גבולות המדינה החשמונאית היו מאוד מצומצמים, אזור יהודה - ירושלים וסביבותיה. כדי לספק שטחים חקלאיים ולדאוג לכלכלת התושבים היהודים בה, ניתן לראות שבמפה 2 אנו עדים להתרחבות הגבולות לצפון ארץ ישראל (הגליל והגולן) וכיבוש אזורים בדרום (מואב ואדום). בנוסף לכך כיבוש הכנרת וכל אזור מישור החוף המאפשר גישה לים התיכון, הקמת נמלים, יצוא ויבוא סחורות וחקלאות ימית.

בתחום הדמוגרפי – במפה 1 ניתן לראות שיישובים יהודים מועטים (ירושלים, בית חורון ומודיעין) נמצאים בצפיפות תחת גבולות המדינה החשמונאית. לעומת זאת, ניתן לראות במפה 2 את תוצאות של כיבושי השטחים של שליטים החשמונאים כאשר הממלכה בשיאה. השליטים הרחיבו את גבולות המדינה מצפון (פניון) ועד דרום (אדוריים) כולל כיבושים של מואב, גלעד והגולן (הצד הזרחי של עבר הירדן). בנוסף, ניתן לראות יישובים שהיו בהם אוכלוסייה לא יהודית במפה 1 (למשל פניון ואדוריים) ושהפכו ליישובים יהודים במפה 2.

הערה: שמעון כבש את יפו וגזר נקט במדיניות של גירוש כדי לטהר את שטח ארץ ישראל מנוכרים ועבודה זרה. בניגוד לכך בנו, **יוחנן הורקנוס** נקט במדיניות של גירוש (יש הסבורים בכפייה) כלפי התושבים הנוכרים לאחר שכבש את ערי אדום – מרשם ואדורה (אדוריים). **יהודה אריסטובולוס** כבש את הגליל העליון וגייר את היטורים תושבי האזור (מפני שהיו ערבים ובמוצאם השני היו קרובים לתרבות היהודית). בתקופתו של **אלכסנדר ינאי** (שיא הממלכה החשמונאית) התחזקה הגישה שכל א"י היא אדמת קודש. בניסיונותיו לגייר את היוונים, תושבי הערים ההלניסטיות ניתקל ינאי בהתנגדות עזה מצד תושביהן שגילו איבה עמוקה כלפי היהודים ותרבותם. תושבי כל הערים שנכבשו על ידי אלכסנדר ינאי אולצו להתייחד, לא לפני שהרס את הערים. מי שלא הסכים להתגייר גורש. ינאי המשיך למעשה את דרכו של יוחנן הורקנוס, אשר גייר את האדומים. מדיניות הגירוש הייתה מבחינת צעד הכרחי לביסוסה של המדינה החשמונאית וכלכלתה. כמו כן מדיניות זו נתפסה כצעד הכרחי במסגרת התוכנית להפיכת כל ארץ ישראל ליהודית.

סעיף ב'

המניעים של השליטים החשמונאים לאמץ את התרבות ההלניסטית, הם:

- **מניע תרבותי** – ההתמודדות עם קשיי המדינה החשמונאית והשמירה על עצמאותה הביאו לאימוץ סממנים הלניסטיים מובהקים כי זו התרבות המקובלת באותה התקופה באזור ולכן אנשים ומנהיגים רבים רצו לחקותה ולהיות חלק ממנה. מתקופת שמעון ועד ימי שלומציון המלכה אנו עדים לתהליך של תמורה (שינוי) באופי המדינה בכיוון של התחזקות צביונה ההלניסטי. אם כבר בימי יונתן ושמעון אנו מוצאים ביטויים לחיקוי מנהגים הלניסטיים שונים, שהרי אלה הולכים ומתחזקים במרוצת הזמן.
- **מניע פוליטי** – השליטים החשמונאים נאלצו לתמרן בין הכוחות המדיניים (האזוריים) הפועלים באזור ולהוכיח תבונה מדינית ושמירה על עצמאות הממלכה החשמונאית: עם בית המלוכה הסלווקי, עם עמים נוכריים מחוץ ליהודה ועם רומא. המאבקים וההפיכות בבית סלבקוס השפיעו רבות על הממלכה החשמונאית. השליטים החשמונאים העבירו נאמנותם למתחרים השונים שם על השלטון, וידעו לנצל את חולשתו של השלטון הסלווקי. שליטי ממלכת החשמונאים ביהודה היו במחנה אחד עם אויבי הסלובקים, מצריים ורומא והפיקו תועלת ממדיניותם המשותפת, אשר ביקשה להחליש את בית סלבקוס.
- **מניע כלכלי** – בין יהודים ובין העמים הנוכרים ותושבי הערים ההלניסטיות בא"י התנהלה תחרות כלכלית קשה שהביאה לעוינות רבה בין הצדדים. התושבים הנוכריים סייעו לכוחות הסלובקים כאשר אלה תקפו את יהודה. החיבור ההלניסטי של השליטים החשמונאים לאובי הסלובקים, נתן להם את התמיכה והאפשרות לתקוף את האוכלוסייה הנוכרית ולגרשה, כך אפשר לתושבים היהודים של הממלכה לשפר את מעמדם הכלכלי, בעיקר בכל מה שקשור לחקלאות.

דוגמאות לתופעת אימוץ התרבות ההלניסטית על ידי השליטים החשמונאים: (יש להציג שלוש דוגמאות)

- אימוץ שמות הלניסטיים כגון יוחנן הורקנוס, אלכסנדר ינאי, יהודה אריסטובולוס, שלומציון אלכסנדרה.
- אימוץ דרכי השלטון ואורח חיים האופייניים לעולם ההלניסטי (מלוכה, שילוב מלוכה וכחונה, שלטון אבסולוטי, העברת המלוכה לאישה - אישה שליטה (שלומציון אלכסנדרה), ניהול חצר מלוכה לפי הדגם ההלניסטי).
- החזקת צבא שכירים בתקופתה של שלומציון אלכסנדרה.
- לימוד השפה היוונית ושימוש בה.
- אימוץ המנהג ההלניסטי לקבוע יום חג לציון ניצחון צבאי: יום הניצחון על ניקנור שקבע יהודה המכבי או יום כיבוש החקרא שקבע שמעון.

שאלה 2

סעיף א'

שתי דרכי הפעולה שנקט הורדוס ומראה את יחסו המורכב כלפי בית חשמונאי, הם:

1. **חיסול אכזרי של שרידי החשמונאים והאצולה ביהודה** ('המלך האכזרי') – הורדוס היה מודע לשנאה של העם היהודי כלפיו ולתמיכתו בבית חשמונאי, ולכן ביקש להיות חלק מבית חשמונאי. בהתחלה ניסה הורדוס להתחבב על העם כממשיך השושלת החשמונאית באמצעות נישואין למרים החשמונאית (נכדתו של הורקנוס). אך כאשר הורדוס חש שאהדת העם עדיין נתונה לבית חשמונאי הוא החליט לשלוט ביד

קשה והנהיג משטר של טרור, הפחדה ודיכוי. למעשה, הוא חיסל את כל מי שנחשד או צבר פופולריות העלולה לסכן את מעמדו. דוגמאות למדיניותו הקשה והאכזרית:

- ❖ הוא אסר על העם להתכנס באספות והקים מנגנון משטרה ופיקוח, הוא הקים שורה של מבצרים ששימשו גם כבתי סוהר וכמקומות של הוצאה להורג.
- ❖ הורדוס חיסל רבים מתומכי בית חשמונאי שנלחמו לצידו של אנטיגונוס, ואת צמרת השלטון שהייתה קשורה לבית חשמונאי. הוא הוציא להורג את צאצאי החשמונאים, בזה אחר זה. בהמשך הוא דחק את החשמונאים ותומכיהם מן ההנהגה ואפילו חיסל אותם (כולל את אשתו מרים ובניהם המשותפים).
- ❖ הוא אף יזם את חיסולו של הכהן הגדול, אריסטובולוס השלישי, מאחר שחשש מהעלייה בפופולריות שלו ולמרות שהיה קרוב משפחתו - אחיה של אשתו מרים החשמונאית.
- ❖ הורדוס חיסל גם את הורקנוס מתוך חשש שהרומאים עשויים להחזירו לשלטון.

2. פיתוח הארץ וחיזוקה (בתחומי הכלכלה, החקלאות והביטחון) – הורדוס ביצע רפורמות (שינויים משמעותיים) שהקלו על העם היהודי, הוא שיפר את דרכי המסחר בארץ והמרכזים העירוניים (בעיקר בירושלים), הקים מערכות מתקדמות של אמות להובלת מים לתוך הערים ודאג להפחתת נטל המיסים. בנוסף, הורדוס בנה מבצרים שהגנו על גבולות הממלכה.

שתי סיבות ליחס זה:

- רוב האוכלוסייה היהודית שנאו או סלדו משלטונו של הורדוס, הם ראו מלך לא לגיטימי מפני שהיה ממוצא אדומי (נוכרי מבית אנטיפטרוס) אשר משפחתו התגירה ולטענתם קנה את שלטונו כ"מלך חסות" מהשלטון הרומי (הקיסר) וגרם למותו של אניגנוס השני (השליט מבית חשמונאי). בנוסף, הוא התחנך על פי התרבות ההלניסטית (היה מזוהה עם השלטון הרומי) ולכן שילב אותה בתקופת שלטונו בארץ ישראל. דבר אשר היה מנוגד לרוב התושבים היהודים בממלכת יהודה שרצו לחזור ולקיים מדינה יהודית עצמאית.
- תלות ונאמנות מוחלטת ברומא – רק בחסדיה יכול היה הורדוס לקבל את המלוכה, שכן מבחינת היהדות לא היה זכאי למלוכה בהיבט זכות ירושה או מבחינת מוצאו (האדומי). הוא היה שנוא על נתיניו היהודיים וזה חיזק את תלותו ברומאים. מי שהמליך אותו (הקיסר הרומי) יכול היה גם ליטול ממנו את המלוכה. בלעדיה לא היה תוקף חוקי לשלטונו. הורדוס נאלץ לציית לאימפריה הרומית כדי להמשיך ולמשול (אביו, אנטיפטרוס, קיבל אזרחות רומאית). כלומר, הורדוס הגיע עם מסורת של נאמנות לרומא. הורדוס עמד בראש הצבא שכבש את הארץ מידי אנטיגונוס, השני בעל הברית של הפרתים אויבי רומא. בזכות נאמנותו המוחלטת כלפי רומא והפצת תרבות ההלניסטית, הרומאים כיבדו אותו ולא התערבו בענייניה הפנימיים של יהודה בזמן שלטונו.

סעיף ב'

כ"מלך חסות" הורדוס נדרש לתמרן בין האוכלוסייה היהודית ובין האוכלוסייה הנוכרית בממלכת יהודה וזאת על מנת לשמור על שלטונו מטעם השלטון הרומאי. הורדוס הכיר את הרקע החברתי-תרבותי והדתי של האוכלוסייה ביהודה ובכך נקט בפעולות אשר יוכלו לשמור על השקט והסדר כדי למנוע התנגדות או חיכוכים. כמו כן, מפעלי הבנייה של הורדוס מעידים שרצה למצוא חן בעיני הנתינים (הנוכרים והיהודים) בממלכה ובעיני השלטון ברומא. מפעלי הבנייה דאגו לפרנסתם וכלכלתם של התושבים ביהודה, להורדוס עצמו להעברת הרווחים הכלכליים והמיסים לרומא.

דוגמאות לכך: (יש לבסס על שלוש דוגמאות)

הורדוס ידוע כ"המלך הבנאי" אשר השקיע רבות בפיתוח הארץ, הבנייה הייתה תחום הפעילות הבולט שלו – נחשב לגדול הבנאים המוארים בא"י בתקופה העתיקה. דוגמאות למבנים שבנה הורדוס: ערים, מקדשים,

קיסריה, תיאטראות (אמפיתיאטרון), היפודרום, אמות מים, שיפוף בית המקדש (בירושלים) וההרודיון. הורדוס יזם מפעלי דוגמאות למפעלי הבנייה (והסיבות להן) במהלך כהונתו המעידים על היותו "מלך חסות":

- **מקומות עבודה** – באמצעות מפעלי הבנייה הורדוס סיפק לנתיניו מקומות עבודה רבים, דבר שהגביר את התמיכה העממית בו ואת השקט היחסי בתקופת שלטונו. הבנייה הביאה לפריחה כלכלית בממלכתו. עם זאת, מימון הבנייה גרם להכבדת נטל המיסים, שפגעה בעיקר בשכבת האיכרים.
- **הנצחה אישית** – בעולם ההלניסטי הבנייה היא אמצעי להשגת תהילה ופרסום עבור השליטים. גם הורדוס ביקש להטביע חותם ולהאדיר את שמו על ידי מפעלי הבנייה, משום שנאסר עליו לצאת למלחמות ולכיבושים בהיותו מלך חסות. הוא בנה ערים חדשות כמו קיסריה, סבסטי (כיום סבסטיה), אנטיפטריס והרחיב ערים קיימות ירושלים, חברון, בניאס, ציפורי, יריחו ועוד. הוא בנה בהן ארמונות, והוא גם סייע ותרם לבניה מחוץ לארץ ישראל באסיה הקטנה ובסוריה.
- **השגת תמיכה בשלטונו** – הורדוס בנה מבנים רבים ששירתו את הרומאים, ומבנים אחרים ששירתו את היהודים. בכך ביקש הורדוס לחזק את תמיכת הרומאים בשלטונו – למשל ע"י בנייה בהשפעות הלניסטיות, ועידודו של הקיסר אוגוסטוס לבנייה ברחבי האימפריה – הורדוס בנה את "סבסטי" בשומרון ואת קיסריה לכבודו של הקיסר אוגוסטוס. הקים בהן מקדשים לכבוד הקיסר, בקיסריה בנה נמל גדול לצורכי מסחר ובנה אמת מים שהובילה מים אל העיר.
- **הורדוס ביקש לחזק את אהדתם ותמיכת היהודים בשלטונו** – למשל הורדוס עיצב מחדש את ירושלים, הגדיל את רחבת הר הבית, שיפץ את בית המקדש השני, והרחיב את הר הבית, עד שנהפך למתחם המקודש הגדול ביותר בעולם העתיק. על בית המקדש בתקופה הזו אמרו חז"ל כי: **"מי שלא ראה בניין הורדוס לא ראה בניין נאה מימיו"** (תלמוד בבלי - בבא בתרא ד א). בנוסף, בנה חומה שניה לירושלים ובכך הרחיב את שטח העיר ואפשר להגדיל את אוכלוסייתה, בנה ארמון מפואר ומגדלים להגנה.
- **הורדוס בנה לצורכי הגנה** – הקים ושיפץ מבצרים ומצודות ובהן ניבנו גם ארמונות מקלט עבורו כגון: מצדה, הרודיון, מבצרי יריחו (קיפרוס וקרנטל), הורקניה, מכוור, אלכסנדריון ועוד.

שאלה 3 – מקור – תקופת הנציבים הרומאים

סעיף א'

שלטון ישיר הוא צורת שלטון זו רומא חילקה את אזורי השליטה שלה לפרובינציות (פרובינקיות/מחוזות) – יחידות שלטוניות הכפופות למרכז השלטון ברומא. לכל פרובינציה מינה קיסר רומא (או הסנאט) נציב רומאי שיעמוד בראשה. הנציב מונה לתקופה קצובה מראש. הוא היה כפוף לשלטון המרכזי ברומא, והחזיק צבא עזר רומאי. כוחו להתערב בענייני פנים בפרובינציה היה מוגבל ותושבי הפרובינציה היו יכולים להגיש תלונה נגד הנציב לקיסר ברומא.

לראשונה מימי בית חשמונאי (167 לפנה"ס) השלטון לא היה בידי יהודי.

מה היו תפקידי הנציב וסמכויותיו?

הנציבים היו, בדרך כלל, אנשי צבא רומאים אשר סיימו תפקיד פיקודי גבוה (ממעמד הפרשים) בצבא

הרומי, והצבתם לשלוט בארץ מסוימת (פרובינציה רומית) הייתה סוג של תגמול עבור השירות הצבאי.

- תנאי השירות (בתפקיד) – הנציב מונה ע"י הקיסר לפרק זמן מוגבל, משך כהונתו היה תלוי במידת הצלחתו לשמור על השקט, ובקשריו ברומא. הקיסר יכול היה להדיחו בכל עת.
- ייצוג האימפריה הרומאית – הנציב ייצג את רומא ואת האינטרסים שלה. מבחינת הרומאים, היתרון בשיטה זו הוא, שיש להם שליטה מלאה, ישירה והדוקה על המתרחש בארץ הכבושה.
- שמירה על הסדר הציבורי וסמכות משפטית – הנציב היה הסמכות המשפטית והמנהלית העליונה בפרובינציה. לכן עליו הוטלה האחריות לשמור על החוק והסדר הציבורי, שקט ואורח חיים תקין בפרובינציה. כדי לממש זאת הוא נעזר בחיילים רומאים ("חיל מצב"/"כוח עזר) שעמדו לרשותו ולפקודתו. בנוסף, היו לו סמכויות שלטון ושיפוט בלתי מוגבלות כולל ההכרעה בדיני נפשות (למשל לגזור הוצאה להורג). הנציב ידע כי תושבי הפרובינציה יכלו להתלונן עליו לשלטון המרכזי ברומא, אם הוא גילה יחס לא הוגן כלפיהם.
- גביית מיסים – הנציב היה אחראי על גביית המיסים מתושבי הפרובינציה עבור השלטון המרכזי ברומא. בנוסף, הנציב היה אחראי לערוך מפקדי אוכלוסין, דבר שאפשר לספור את כמות תושבי הפרובינציה, למדוד את הקרקעות בה ולהעריך את שווי הרכוש של תושביה.
- פיקוח על חי הדת – לנציב הייתה סמכות לניהול חיי הדת בפרובינציה, כולל הסמכות למינוי והדחת אנשי דת (כוהנים).

סעיף ב'

מאפייני שלטון הנציבים הרומאים ביהודה הבאים לידי ביטוי בקטע:

- עושי ומעשי שחיתות – "אלבינוס ביצע את מרבית מעשי הרשע"
"הציג גסיוס את הפשעים שפשע בעם לראווה"
"לא פסח על כל סוג של שוד או התעללות"
"באכזריות לא ידע רחם, וברשעותו.....למצוא דרכי עורמה לבצע את נכלוליו"
"למעשה הכריז כי לכל איש נתונה הרשות לשדוד....יקבל את חלקו בשללי".
- עול כלכלי כבד – "הוא בזז ערים שלמות"
- עוינות ליהודים והעדפת הנוכרים – "בינתיים שבו היוונים של קיסריה שזכו במשפט לפני נרון....האומר שהם יהיו שליטי העיר".
- פגיעה ברגשות הדת של היהודים – "שלח להוציא שבע עשרה כיכרות כסף מאוצר המקדש....מיד אחזה סערת רוחות בעם".

כיצד השפיעו המאפיינים על פרוץ המרד הגדול:

- העדפת הנוכרים הביאה להחרפת המתח ולהגברת גילויי העוינות והעימותים בין יהודים ובין נוכרים. התערבות הצבא הרומי בעימותים עוררה התנגשויות אלימות תכופות בין היהודים ובין הצבא הרומי שהגבירו את התסיסה הכללית.
- העול הכלכלי הכבד, העושי ומעשי השחיתות החרפו את המצוקה הכלכלית והעמיקו את התסכול משלטון רומא בקרב יהודים רבים שחשבו "שאין להם מה להפסיד".
- הפגיעה ברגשות הדת נתפסה כפגיעה בחוקי התורה ואיחדה את כל שכבות האוכלוסייה נגד השלטון הרומאי.

שאלה 4

סעיף א'

מרכזיות בית המקדש בחיי העם היהודי:

- מרכז פולחן; מקום הקרבת הקורבנות; מקום מחילה על חטאים; מקום הקראת התורה בציבור; הציווי המקראי לעלות לרגל למקדש; חגיגת חגים מרכזיים (כמו סוכות ופסח) ברוב עם, מושב הסנהדרין.
- נשמרו בו אוצרות המקדש (כלי הקודש); רוכזו בו תרומות, מעשרות וכספי מיסים ששימשו לעבודת המקדש ולצרכים ציבוריים אחרים; סביב בית המקדש התפתחו שווקים וחיי מסחר; הוא שימש מקום התכנסות של העם (מרחבי ארץ ישראל ומן התפוצה בזמן החגים).

הסכנות שנקפדו לעם היהודי עם חורבן הבית בשנת 70 לספירה:

- התקוות המשיחיות שהגאולה קרובה והתקווה שהאל יציל את עמו התבדו ונוצר משבר אמוני. העם נשאר ללא מרכז רוחני-דתי.
- חורבן בית המקדש פגע ביכולת לקיים הרבה מן המצוות: הקרבת קורבנות, חגים, עלייה לרגל בשלושת הרגלים, קריאת התורה.
- הסבל של האוכלוסייה והפגיעה בה בעקבות התוצאות הכלכליות והדמוגרפיות הקשות של החורבן.

סעיף ב'

לאחר החורבן פעלו חכמי יבנה לשיקום החיים היהודיים בהיעדר מקדש. פעילות זו התאפיינה בהמשכיות בצד חדשנות. חכמי יבנה הטמיעו את התפיסה שיש קיום לעם ישראל גם בלא מקדש, סייעו להתאוששות האומה מבחינה נפשית וארגונית, מילאו את החלל שנוצר בתחום ההנהגה ועיצבו מחדש את חיי הדת בחברה היהודית.

שיקום מוסדות ההנהגה - הקמת הנשיאות ובית הדין הגדול (הסנהדרין החדשה) ביבנה.

בתי הכנסת החלו לשמש מוקד חלופי לבית המקדש: היו בתי כנסת גם לפני החורבן, אך לאחר החורבן הוקמו עוד רבים, והתפילות היו למנהג קבוע, תחליף לעבודת הקורבנות בבית המקדש. בתי הכנסת היו גם למרכז ללימוד תורה בצוותא.

קביעת תקנות (התקיעה בשופר בראש השנה שחל בשבת - כפי שהיה נהוג במקדש, נטילת לולב בכל מקום כל שבעת ימי החג ולא רק בבית המקדש; גיור בלי קורבן) - פתרונות לשמירת מצוות ללא זיקה הכרחית למקדש אפשרו המשך חיים יהודיים מלאים.